FSM İlmî Araştırmalar *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*
FSM Scholarly Studies *Journal of Humanities and Social Sciences*
Sayı/Number 10 Yıl/Year 2017 Güz/Autumn
© 2017 Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
DOI: 10.16947/fsmia.372619 - http://dergipark.gov.tr/fsmia - http://dergi.fsm.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article - Geliş Tarihi / Received: 01.11.2017 Kabul Tarihi / Accepted: 21.11.2017 - FSMIAD, 2017; (10): 135-169

"Sevgili Ölümüz": Abdülhak Hâmid'in Ardından Halkevlerinde Düzenlenen Anma Törenleri ve Bir Ulusal Mit Yaratım Süreci

Şerif Eskin*

Öz

Son dönem Osmanlı edebiyatının en velût kalemlerinden Abdülhak Hâmid Tarhan, Cumhuriyet Türkiyesi'nde de varlık gösterebilmiş ve bununla beraber dönemin muktedirleri tarafından sahiplenilmiş istisnai bir tarihsel şahsiyettir. Geride bıraktığı külliyat her ne kadar teknik açıdan Cumhuriyet elitlerinin idealleri ve kültürel dönüşüm tasarıları ile tezat oluşturacak derecede "Osmanlı" hüviyetinde olsa da çeşitli yorumlama ve tevil girişimleriyle onun edebî şahsiyeti, tasarlanmaya çalışılan modern-seküler ulusal kanona bir referans hâline getirilmeye çalışılmıştır. Ölümünün (1937) hemen ardından CHP Halkevleri çatısı altında şair için düzenlenen anma törenleri kapsamında oluşan gündem ve bu merasimlerin icra ediliş biçimleri ilgili bağlamda önemli veriler barındırmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu anma törenlerinde sergilenen ritüeller, teatral sunumlar ve şair hakkında irad edilen nutuklardan hareketle Abdülhak Hâmid'in hangi dayanaklar çerçevesinde bir ulusal deha olarak yorumlanıp mitleştirilmeye çalışıldığı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Abdülhak Hâmid Tarhan, Halkevleri, anma törenleri, edebiyat kanonu.

"Our Beloved Dead": The Commemorative Ceremonies Held in People's Houses in Memory of Abdulhak Hâmid Tarhan and The Process of Creating a National Myth

Abstract

Abdulhak Hamid Tarhan was one of the most active writers of the late Ottoman period and his corpus can be evaluated as the 'modern Ottoman' one. Althought he continued to write in the Republican period, his style and standpoint reflects an Ottoman taste that was not fit well to the Republican elits' aims to redress the literary genres according to their new ideals. Nevertheless after his death in 1937, Hamid's personality, but not much

* Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, seskin@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8418-6970

his corpus, was used to create a new national(ist) memory and space around his name as was the case to the most of the literary personas. In these attempts, as a ruling and only party of the period, People's Houses hold ceremonies to commemorate Hamid. Strangely enough these commemorations didn't aim to respect an important writer's corpus, but to the contrary, to perform rituals that were very convenient to the ruling elits' aspirations to create a new, secular and modern national memory and space. This article deals with these ceremonies, rituals and commemorations held in the name of Hamid in all part of Turkey in order to show that these must be seen as a way of trying to a national myth around the Republican regime.

Keywords: Abdulhak Hâmid Tarhan, People's Houses, commemorative ceremonies, literary canon.

Giriş

Abdülhak Hâmid Tarhan, vefatının (12 Nisan 1937) ardından Cumhuriyet tarihinde eşine az rastlanır bir debdebeli merasimle defnedilmiş ve ardından ulusal yas ilan edilmiştir. Devlet töreniyle cenazesi kaldırılan Abdülhak Hâmid için aynı günlerde başta üniversiteler olmak üzere Türkiye'nin dört bir yanında çeşitli çatılar altında geniş katılımlı anma törenleri düzenlenmiştir. Bu merasimler içerisinde en dikkat çekici ve gerek edebiyat tarihi gerek toplumsal tarih açısından müstakil bir vaka niteliğinde olanlar ise CHP Halkevleri tarafından düzenlenenlerdir.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği tarafından 15 Nisan 1937 tarihinde 167 Halkevi'ne gönderilen telgrafla tüm kurumlardan 21 Nisan 1937 akşamı Abdülhak Hâmid için anma töreni (ihtifal) düzenlemeleri istenmiştir. Ankara'dan gelen direktif uyarınca tüm Halkevleri aynı tarihlerde/saatlerde ve genel itibariyle kapsamlı hazırlıklara girişerek söz konusu organizasyonları gerçekleştirmişlerdir. Anma törenlerinin hemen ardından Halkevleri idarecileri tarafından faaliyet raporları hazırlanarak toplantıların nasıl icra edildiği, merasimlere kimlerin ve kaç kişinin katıldığı, ne tür törensel pratiklerin sergilendiği ve şair anısına yapılan konuşmalarda nelere temas edildiği detaylı olarak kaydedilip CHP Genel Sekreterliğine sunulmuştur.[1] Raporların muhtevası dönem itibariyle inşa edilmeye çalışılan edebiyat kanonuna dair önemli fikirler verecek düzeydedir. Abdülhak Hâmid'in geride bıraktığı külliyat her ne kadar teknik açıdan Cumhuriyet elitlerinin idealleri ve kültürel dönüşüm tasarıları ile tezat oluşturacak derecede "Osmanlı" hüviyetinde olsa da çeşitli yorumlama ve tevil girişimleriyle onun edebî şahsiyeti, tasarlanmaya çalışılan ulusal kanona bir referans hâline getirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda şairin hangi gerekçeler doğrultusunda bir "ulusal deha" olarak mitleştirilmeye çalışıldığı incelemenin esas meselesini teşkil edecektir. Diğer yandan ilgili zabıtlar Halkevleri'nde çok sık ve sistematik olarak gerçekleştirilen anma törenlerinin yapısal özellikleri hakkında da geniş ölçüde malumat barındırmaktadır. Bu nedenle sadece edebiyat incelemeleri değil aynı zamanda antropolojik ve sosyolojik değerlendirmeler için de kıymet arz etmektedirler.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde (BCA) yer alan raporlardan hareketle yapılacak değerlendirmelerin öncesinde Halkevleri'nin ve buralarda gerçekleştirilen faaliyetlerin tarihsel olarak nasıl bir çerçeveye oturduğuna temas etmek ve anma törenlerinin modern toplumlar ve ulus inşa süreçleri için nasıl bir stratejik anlamı hâiz olduklarına değinmek faydalı olacaktır.

---

1 Kayıtlarda, o gün için faaliyette olan 167 Halkevi'nde anma töreni gerçekleştirildiği belirtilmekle birlikte incelediğimiz arşiv belgelerinde 104 Halkevi'nin faaliyet raporu sunduğu görüldü. Çalışmamızda bu 104 Halkevi tarafından sunulan raporlar esas alınacaktır.

Cumhuriyet'in "Halk Terbiyesi" Kurumları Olarak Halkevleri

1930'lu yıllar itibariyle Cumhuriyet seçkinleri yeni ulus-devletin öngördüğü tarzda bir ulusal çehre yaratma adına tüm şehir ve kasabalardan köylere dek uzanan bir seferberliğe girişti. Siyaset, eğitim, ekonomi, hukuk vb. tüm sahalarda reformlar (inkılâplar) gerçekleştirilmişti. Ne var ki bizzat kurucu kadroda yer alan isimler tarafından yapılan değerlendirmelerde söz konusu reformların henüz halkla buluşturulamadığı ve yeni rejimin tasarladığı ideal vatandaş kimliğine ait bileşenlerin kitlelere yeterince telkin edilemediği sık sık vurgulanmaktaydı. Bu noktada atılan adımların en önemlisi 1912 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlayan ve geniş çapta teşkilatlanmasını tamamlamış olan Türk Ocakları'nın kapatılıp mallarına Tek-Parti idaresince el konulması ve yerlerine Halkevleri'nin açılmasıdır.

Halkevleri, yeni rejimin ideolojik hâkimiyetinin sadece siyasi alanla sınırlı tutulmayıp kültürel alana da teşmil edilmesine ve aynı zamanda gündelik hayat üzerinde belirleyici bir konum edinmesine dair gayretlerin toplumsal alandaki en belirgin tezâhürüdür. Bu kurumlar marifetiyle ideolojik çehresinin ana hatlarını Kemalist Altı Ok'un belirlediği bir kamusal alan inşa edilir. Yeşilkaya'nın işaret ettiği gibi, Halkevi binalarının hükümet konakları ile birlikte şehir merkezlerindeki Cumhuriyet meydanlarında konumlanması da tek partili dönemde Parti-Devlet bütünlüğünün sembolik bir ifadesi niteliğindedir.[2] Bu kamusal alan, kişilerin bir araya gelerek vatandaşlık eğitimlerini tamamlayacakları, kendileri için tasarlanan kimliği kuşanarak bir ulus hâlinde homojen ve yekpâre bir bütünün türdeş parçalarını oluşturacakları sosyo-politik bir mekândır. Nitekim Atatürk Halkevleri'nin misyonunu açıklarken şu ifadelere başvurmuştu: "*Millet, şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kitlesi şeklinde teşkilatlandırılmalıdır. En kuvvetli ders vasıtalarına, en yetişkin muallim ordularına malik olmak kafi değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kitle haline getirmek için ayrıca bir halk mesaisinin tanzimini ihmal etmeyeceğiz. Bunu Halkevleri yapacaktır.*"[3]

Birer "halk terbiyesi" yani vatandaşlık okulu niteliğindeki CHP Halkevleri'nde yürütülmekte olan ve telkin vasıtası olarak kendisine en çok başvurulan faaliyet kalemlerinden biri de anma törenleridir. Gerek basında yer alan haberlerden gerek yönetmelikler ve yıllık faaliyet raporlarındaki verilerden, daha kuruluş yıllarından itibaren evlerde anma toplantılarının yoğun biçimde organize edildi-

2 Neşe G. Yeşilkaya, "Halkevleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 2: Kemalizm, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 6. basım, 2009, s. 114.

3 Adem Kara, *Cumhuriyet Döneminde Kalkınmanın Mihenk Taşı: Halkevleri*, Ankara, 24 Saat Yayıncılık, 2006, s. 35.

ği anlaşılmaktadır. 1932'de yayımlanan ilk Halkevleri Talimatnamesi'nde anma toplantılarına dair herhangi bir yönergeye rastlanmaz. 1940 tarihli talimatnamede ise Dil ve Edebiyat Şubesi'nin görev tanımları arasında "Büyükleri Anmak" altbaşlığı ile söz konusu merasimleri belirli bir düzene oturtma ve kontrol altına almaya yönelik kimi kaideler zikredilir. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir: "İlmine, sanatına hürmeten kendilerine tören tertiplenmesi düşünülen yabancı âlimlerle ölmüş Türk uluları hakkında tören yapılmadan önce isimlerile şahsiyetlerinin Parti Genel Sekreterliğine bildirilmesi mecburidir."[4] Sonraki senelerde yayımlanan bir yıllıkta ise Halkevleri'nde hangi isimlerin anılacağının bir liste hâlinde belirlenmesi ve herhangi bir Halkevi veya Halkodası'nda yapılacak anma töreni için bir ay önceden izin alınması gerektiği bildirilmektedir.[5] Genel merkezin Halkevleri'nden istediği 6 aylık faaliyet raporları arşivlerde yer almadığı için kimler için ve ne sıklıkta anma töreni vb. etkinliklerin organize edildiğine dair bilgiler kısıtlıdır ve bu hususu ancak basına yansıdığı kadarıyla takip etmek mümkündür. Fakat kimi yıllıklardaki bazı veriler söz konusu faaliyet kalemleri hakkında genel bir fikir verecek mahiyettedir. 1940 yılında Türkiye genelindeki Halkevleri'nde düzenlenen milli bayram kutlamaları, anma törenleri ve konferansların toplam sayısı 2.835, dinleyici sayısı ise 917.724 olarak rapor edilir.[6] 1943 yılında ise aynı kapsamda düzenlenen etkinlik sayısı 3.724, katılımcı sayısı da 932.000 dolaylarındadır.[7] Bu rakamlardan anlaşıldığı üzere Halkevleri'nin endoktrinasyon faaliyetlerinde anma törenlerinin önemli bir yer işgal ettiği anlaşılmaktadır. Peki, bu törenler tarihsel ve sosyolojik olarak nasıl bir anlama sahipti?

İktidarlar ve Törenleri

Ulus-devletlerin tarihsel olarak tebârüz etmeye başlamalarını müteakip birtakım ulusal sembol, gelenek, mit ve anlatının seri biçimde imal edilişine şahit olunmaktadır. Kitleleri belirli değerler manzumesi etrafında örgütleme ihtiyaçları/mecburiyetleri, yeni rejimleri, cemaat mensupları arasında manevi rabıtalar tesis etmeye yarayacak ve aynı zamanda onlara sunulan yeni hiyerarşilerin meşruiyet anlatısının telkinine yardımcı olacak icatlara yöneltmiştir. Bu kapsamda siyasi otoritelerin kolektif bilinç inşa etme adına yöneldikleri vasıtaların başında törenler gelmektedir. Birçok tarihsel tecrübede toplumsal yeniden yapılanma süreçlerinin dinamosu olarak kullanılan kamusal merasimler, iktidarların kendilerine tarihsel referanslar oluşturmak ve arzuladıkları tarzda bir geçmiş tahay-

4 Cumhuriyet Halk Partisi, *C.H.P. Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, Ankara, Zerbamat Matbaası, 1940, s. 8.
5 Cumhuriyet Halk Partisi, *1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları*, Ankara, 1946, s. 12.
6 Cumhuriyet Halk Partisi, *Halkevleri 1940*, Ankara, Ulusal Matbaa, 1941.
7 Cumhuriyet Halk Partisi, *C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları 1943*, Ankara, 1944, s. 4-5.

yülü yaratarak meşruiyet anlatılarını kitlelere sunmak için tasarladıkları aygıtlar mesâbesindedir. Pek çok çalışmanın da sarâhate kavuşturduğu gibi, "*bugün, modern dönemde ulusal seçkinlerin, törenler, geçitler, mitingler örgütleyerek ve yeni tören alanları kurarak uygun gördükleri bir geçmişin uzantısı olduklarını ileri sürdükleri törenler icat ettikleri, yeterince açık biçimde ortaya konmuş bulunmaktadır.*"[8]

Hobsbawm, "icat edilmiş gelenek" olarak adlandırdığı bu pratikler kümesini "*alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşılamaya çalışan*"[9] fenomenler olarak değerlendirmektedir. Cumhuriyet Türkiyesi'nde birbiri ardınca ihdas edilen kutlama ve anma günleri ile bunların idrak edilmesine yönelik olarak siyasal ritüel biçiminde organize edilen törenler, bu kapsamda değerlendirilmeleri elzem hadiselerdir. Özbudun, daha önceleri otoritenin kutsal bağıntılarını temsil etmeye dönük olan törenlerin, Cumhuriyet inkılâpları döneminde seküler (lâdinî) bir yönelim ile toplumu cemaatten ulusa yönelten seküler-ulusal mitolojiye eşlik ettiğini ve bu doğrultuda işlevsellik kazandığını kaydederek[10] bahse konu pratikleri laiklik esasıyla tahtından edilen semavi dinin yerine ikame edilen "sivil din"in bir aracı olarak niteler.

> "...ulus-devletlerin kuruluş ve kurumsallaşma sürecinde, iki temel güçlüğün, önceki sistemin temel ideolojisi olan dinin toplumsal bilinç üzerindeki etkilerinin kırılarak yerine ulusal kimliğin ikame edilmesi ve 'ulus' içinde içkin (kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanan) çatışkıların gözden gizlenmesi olduğunu gördük. Ulus-devletler bu ikili güçlüğü, 'sivil ve seküler (kimi toplumlarda da ulusal) bir din' yaratarak çözümleme yoluna gitmişlerdir. Ulusal bayrak, marş, ulusal önderler, ulusal mitoloji ve tabi ki törenler, bu 'sivil ve seküler din'in araçlarıdır."[11]

Guibernau'nun da Giner'e atıfla temas ettiği üzere ulus-devletleşme süreçleriyle eşzamanlı olarak semavi dinlerin hakimiyetlerini kaybetmeye başlamaları "sivil din"in temayüz etmesine zemin hazırlamıştır. Zira ulus-devletlerin dominant aktörler hâline geldiği yeni siyasal düzende bireyler, sonlu maddi evrenleri-

---

8 Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, Çev. Alaeddin Şenel, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2. basım, 2014, s. 90.

9 Eric Hobsbawm, "Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*, Der. Eric Hobsbawm – Terence Ranger, Çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005, s. 2.

10 Sibel Özbudun, *Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1997, s. 13.

11 a.g.e., s. 129-130.

ni, doğalarını, ait oldukları ulusla özdeşleşmek marifetiyle aşmaya çalıştılar. (Ki öncesinde söz konusu işlevi semavi dinler üstlenmekteydi.) Bu noktada devreye giren sivil din, heterojen nitelikteki toplulukları kamusal merasimler ve siyasal ritüeller/âyinler/tapınmalar yoluyla homojenize edip bireyleri türdeşleştirerek vatandaşlık kimliğinin paylaşımını muhkem kılma ve toplumsal hayatın kimi veçhelerini kutsama bağlamında bir vazife üstlendi. Böylelikle seküler cemaat olarak ulus, sembolleri ve epik tarihi aracılığıyla üstünlük duygusu kazanacaktı.[12]

Ulus-devletlerin telkin ettiği değerler manzumelerinin taşıyıcılığını üstlenen bu kamusal pratikler aynı zamanda kolektif hafızanın (bu durumda ulusal hafızanın) kurgulandığı, mayalandığı, kuşaktan kuşağa aktarıldığı deneyimler niteliğindedir. Bir olayın yahut kişinin hatırasının kolektif olarak yâd edilmesi, söz konusu olguya dair sevincin yahut kederin katılımcılar tarafından paylaşılması cemaatin mensupları arasında ortak bir duygu dünyası yaratmak maksadına mâtuftur.

İnsan topluluklarının her zaman bir kolektif hafızaya sahip olduğunu belirten Traverso, bu ortak hafızanın ritler, merasimler ve hatta politikalar aracılığıyla mümkün hâle gelip sürdürülebildiğini dile getirir ve bilhassa ölü anmalarının konumuna dikkat çeker: "*Kolektif belleğin temel yapıları ölü anmalarında görülür. Geleneksel olarak Batı dünyasındaki cenaze tören ve anıtları Hıristiyan aşkınlığının -ölüm yoluyla öteye geçiş- kutlanma töreniydi; aynı zamanda da bu dünyadaki toplumsal hiyerarşilerin yeniden onaylanmasıydı.*"[13] Modernite ile birlikte ise anma törenleri şekil değiştirmeye başlamış, *ancien régime* toplumlarının sonunun gelmesi itibariyle tüm toplumu kuşatacak şekilde demokratikleşmelerine mukabil yeni mesajlar yüklenerek sekülerleşmişlerdir. On dokuzuncu asırdan beri anma anıtları laik değerleri takdis etmekte ve etik, siyasal vb. prensipleri müdafaa etmekte yahut kurucu hadiseleri kutlamaktadır. Tüm bunlar zamanla sivil bir din olarak yaşanmaya başlayacak olan ulusal duygunun sembolleri hâline gelirler.[14] Kolektif hafıza yorumunda sivil din vurgusuna sıkça yer veren tarihçiye göre netice itibariyle hafıza, değerler, inançlar, semboller manzumesinden oluşan bir bütün hâlinde "Batı dünyasının sivil din'inin vektörü" olma temayülündedir.[15] Connerton da "*Geçmişin versiyonlarını, geçmişi kendimize, onu temsil eden sözcüklerle ve imgelerle yeniden sunarak koruruz. Anma törenleri bu pratiğimizin önde gelen örneğini oluşturur.*"[16] diyerek toplumsal hafızadan bahsedilecekse

12 Montserrat Guibernau, *Nationalisms: The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*, Cambridge, Polity Press, 1996, s. 46.
13 Enzo Traverso, *Geçmişi Kullanma Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Siyaset*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Versus Kitap, 2009, s. 5.
14 a.g.e., s. 5.
15 a.g.e., s. 3.
16 Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, s. 123.

onun anma törenlerinde bulunabileceğini dile getirir. Siyasal otoritelerin törenlere olan yoğun ilgisi ise elbette iktidarın ve onun ideolojisinin tahkim edilmesiyle alâkalıdır. Yine Connerton'ın ifade ettiği gibi toplumun hafızası üzerinde kurulacak denetimle güç hiyerarşisinin koşullarının teşekkül edeceğine şüphe yoktur.[17]

Modern toplumlardaki ritüel/tören merakının üzerine eğilen Kertzer de bu konudaki kapsamlı çalışmasında bilhassa yeni rejimlerin meşruiyet telkininde bulunmasında ve genel olarak siyasal iktidarın tahkim edilmesinde bahse konu merasimlerin etki gücü üzerinde durur. Ritüeller ulusal sembolizmle birlikte ulusun bizatihi teşhis ve tahayyülüne imkân sunan, onu tecrübe edilebilir ve duyumsanabilir bir gerçekliğe tahvil eden pratiklerdir. Topluluk mensuplarının türdeşleştirilerek merkezî otoriteye sadakatlerini tesis edecek bir rabıta olarak siyasal ritüellere en çok da yeni uluslar inşa edilirken ihtiyaç duyulmaktadır.[18] Netice olarak Smith'in ifadeleriyle toparlayacak olursak ulusal semboller, gelenekler ve merasimler ulusçuluğun en etkili olan ve devamlılık arz eden bileşenleridir. Cemaatin her bir üyesi merasimler, semboller ve gelenekler marifetiyle topluluğun hayatına, değerler manzumesine ve duygu dünyasına katılım sağlar.[19] Buraya dek somutlaşan bu çerçeve bağlamında çalışmanın geri kalan bölümünde söz konusu törenlerde sergilenen pratikler ve irad edilen nutuklardan hareketle nasıl bir anma stratejisi izlendiği ve bunun gerek edebiyat tarihi gerek toplumsal tarih açısından nasıl bir siyasal zemine oturduğu analiz edilecektir.

"Matemî Tahassüsat": Törensel Pratiklerin Retoriği

Abdülhak Hâmid anısına 21 Nisan 1937 tarihinde organize edilen anma törenlerinin hemen ertesinde Halkevleri idarecilerinin CHP Genel Sekreterliğine sundukları faaliyet raporları incelendiğinde dikkat çeken hususlardan en önemlisi ilgili merasimlerin birer ritüel düzeninde ve âyin atmosferinde gerçekleştirildiğidir. Nitekim raporlardaki ifadelerden toplantıları tertipleyenlerin bu noktaya azami dikkat gösterdikleri, merasimlerin telkin kudretini arttırmak ve bir âyin havasında icra edilmelerini sağlamak maksadıyla birkaç günlük kısa süre içerisinde yoğun hazırlıklara girişildiği, bu bağlamda teatral/performatif düzenlemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Kimi zaman hazırlanan elektrik tertibatlarıyla loş ışıklar altında kederli bir atmosfer yaratılmış, kimi zaman temsilî bir tabut yahut mezar ile katılımcıların matem duygusunu tecrübe etmeleri sağlanmaya çalışılmış ve çoğu zaman da Abdülhak Hâmid'in siyah tüllere sarılı bir portresi

17 a.g.e., s. 8.
18 David Kertzer, *Ritual, Politics and Power*, Yale University Press, 1988.
19 Anthony D. Smith, *Millî Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Akşener, 6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 127.

etrafında törensel pratikler gerçekleştirilmiştir. Bunlar ve benzeri ajitatif uygulamalardan murad edilense katılımcılar arasında kolektif bir hissiyat inşa etmek ve duygu yoğunluğunu katmerleyerek onların muhayyilelerini kışkırtıp kalıcı tesirler yaratmaktır. Ayvalık Halkevi'nin raporunda, "Şairin ressam B. Sezai Sayıcı tarafından yapılıp kara tülle çevrelenerek salona asılan büyük portresi halkın matemi tahassüsatını bir kat daha arttırmağa vesile olmuştur. (...) [İ]nşad ve temsili parçalar halka şairin yüksek değ[erini] hatırlatmış ve silinmez saygı hislerini kuvvetlendirmiştir."[20] denilerek programda sunulan görsel temsil sayesinde duygusal atmosfer yaratmak açısından başarılı olunduğu kaydedilir. Gaziantep Halkevi'ndeki anma töreni ise ritüelistik tasarımlar bakımından önemli ve temsil gücü yüksek bir misaldir. Organizasyonun duygu yükünü arttırmak için teatral ve görsel düzenlemelere ehemmiyet verilmiş ve özel hazırlıklar yapılmıştır. 780 kişinin katılımıyla[21] gerçekleştirildiği belirtilen merasim İstiklal Marşı ile açılır ve hemen ardından sahnenin perdesi yavaş yavaş aralanarak sesli ve görsel bir temsil halka sunulur. (Bkz. Fotoğraf 1) Hâmid'in hatırasını tam mânâsıyla canlandırdığı belirtilen tablonun kurgusu faaliyet raporunda şöyle tarif edilir:

> "... perde yavaş yavaş açıldı ve halka, Hâmid'in hatırasını tam manasıyla canlandıran bir tablo sunuldu. Bu tablo şu şekilde kurulmuştu: Sahne baştanbaşa siyahlara bü[rü]nmüştür. Dört yandan sarkan siyah tüller, altı basamaklık bir merdiven üzerindeki bir sehpaya oturtulmuş olan Hamidin yağlı boya büyük kıta tablosunu her yandan, birer matem ışığı gibi sarıyordu. Merdivenin basamakları üzerine Halkevi namına büyük bir çelenk konmuş bulunuyordu. Tefne dallarından yapılmış kollar, Hamidin tablosunun kenarlarından iki kat üzerine uzanıyor, bu tefneler üzerinden siyah tüller yere doğru iniyordu. Her yan göze görünmeyen mavi, kırmızı ve yeşil lambalarla koyu ve hazin bir ışığa bürünmüştü. Perde açılırken, sahnenin içinden Gösterit Şubesi Başkanı Vedat Ürfi'nin piyanoda çaldığı Şopen'in 'Marşfünebr'i yavaş ve hazin bir şekilde işitiliyordu. Tablo halk üzerinde o kadar iyi bir tesir bıraktı ki davetliler arasından birçoğunun ihtiyarında olmaksızın ayağa kalktığı görüldü."[22]

20 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-4. (14.05.1937)
21 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-80. (01.05.1937)
22 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-80. (01.05.1937)

Fotoğraf 1: Gaziantep Halkevi'nde gerçekleştirilen anma töreninde yukarıda tasvir edilen sahne düzenlemesi.[23]

Gaziantep'teki tören bu açılışın ardından Halkevi Başkanı Muhtar Göğüş'ün bir nutku ile devam eder. Yaklaşık bir saat süren konuşmanın ardından bu defa sahnede bir başka temsil gerçekleştirilir. Mistik bir atmosferin hâkim olduğu tablo aşağıda tasvir edildiği şekilde kurgulanmıştır.

> "Söylevden sonra yeni bir tablo göründü. Bu, sahnenin üçte birini kaplayan bir yaldız kitaptı ve Hamidin eserlerini tanzir ediyordu. Üstünde 'Abdülhak Hamit' yazılıydı. Müzikdösenin hazin nağmeleri arasında genç bir kız sahneye geldi, hazin bir eda ile bu büyük kitabın sayfalarını açmağa başladı. Her sayfadan Hamidin eserlerinin isimleri birer birer doğuyor, iyi alınmış bir elektrik tertibatı bunları pırıldatıyordu. Son eseri bildiren sayfa da açıldıktan sonra gaipten bir ses: 'Hamit... Büyük insanlar ölmez... Sen de aramızda yaşayorsun' dedi ve perde kapandı."[24]

Ayancık Halkevi'nde tertip edilen ihtifalde ise sahnede temsilî bir mezar bulunmaktadır. Abdülhak Hâmid'i canlandıran kişi (Öğretmen Tahsin Karlıbel) bu

23 Metin içerisinde ve "Ekler" bölümünde yer alan görseller Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan ve kaynakçada belirtilen ilgili dosyalardan derlenmiştir.

24 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-80. (01.05.1937)

mezara doğru ilerleyip arka fondaki "hazin icra"nın ardından şairin eserlerinden kimi parçalar okur. Hâmid bir mezar başındadır. (Bkz. Fotoğraf 2) Performansın ardından perde kapanır. Sonrasında yine Hâmid'in siyah tülle kaplı bir portresi katılımcılara takdim edilir.

> "Tam saat 20:30'da sahne perdesi açılır. Sahnede loş bir ziya içerisinde çimenler ve dallar arasında üzeri çiçeklerle bezenmiş bir mezar görülür. Hamit ağır ağır mezara yaklaşır. Bu esnada sahne arkasından makber şarkısı keman ve kanun ile derin bir sessizlik içinde hazin bir suretde teganni edilmektedir. Müzik biter bitmez Hamit mezara hitaben seçilmiş bazı parçalarını okuyor ve perde kapanmıştır. Salonun köşesinde üzeri siyah tülle örtülmüş Hamid'e ait bir hatıra taşıyan bir masa vardır. Tülün altındaki şeyin ne olduğu salondaki kesif halkın merak ve tecessüsünü uyandırmaktadır. Masa sahnenin ön tarafına getirilerek üzerindeki siyah tül alındığı zaman bütün merak ve tecessüsü kaldıran Hamid'in orman fen memuru Giyas Gürçay tarafından yapılmış nefis bir portresi meydana çıkar..."[25] [sic]

Fotoğraf 2: Ayancık Halkevi'ndeki törende yukarıda bahsi geçen temsilî mezar ve Abdülhak Hâmid canlandırması.

25 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-145. (29.04.1937)

Ünye Halkevi'ne ait kayıtlarda Ayancık'takini anımsatır şekilde sahneye bir mezar sembolü yapıldığı not düşülür ancak ne tür bir tasarımın söz konusu olduğuna dair herhangi bir detaya yer verilmez.[26] Karadeniz Ereğlisi'ndeki sahnelemede ise bayrak ve çelenklerle süslenmiş temsilî bir tabut yer almaktadır: "Son olarak hazırlanan ve şanlı bayrağımız ve çelenklerle süslenen bir tabut yanında, incesazın da iştirakile siyahlara bürünmüş bir kız tarafından 'Makber' bestesi söylenmiş ve törene salonu hınca hınç dolduran halkın göz yaşları arasında nihayet verilmiştir."[27] Develi Halkevi'nin anma töreninde şair hakkındaki nutukların ardından ışıklar kapatılır ve açılan sahnede mum ışıklarının arasından bir tabut ve bir mezar gözükmektedir:

> "...ışıklar söndürülmüş ve perde açıldığında sahnede siyah tüllerle süslenmiş ve hususi yaptırılmış bir mezar ve bir tabut mum ışıklarından seçilmekte idi. Bu dakikada herkese bir hüzün çökmüş ve her yüzde bir matem emareleri belirmiş idi. Akibinde bir keman başlayarak orta okul talebesinden Yaşar tarafından Makber'den bir parça hazin hazin okunmuş ve derin tesirler yaparak gözler yaşarmıştır."[28]

600 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen Tekirdağ Halkevi'nin anma töreninde de sahneye 1x1.5 metre genişlikte bir kaide üzerine oturtulan temsilî "Makber sütunu"nun çiçeklerle süslendiği ve "güzel sesli bir bayan tarafından 'Heryer karanlık' şarkısının okunarak aziz ölünün yüksek hatırasının gönülden saygılarla anıldığı"[29] rapor edilmiştir. Balıkesir Halkevi'nin hazırladığı tabloda ise yine şairin bir canlandırması sergilenir. Abdülhak Hâmid'i temsil eden kişi yeşil ışık altında koltuğunda oturarak katılımcılara bakmaktadır ve başucunda şiir ile edebiyatı temsilen bayrağa sarılı iki kadın bulunmaktadır.

> "Ve sonra yavaş yavaş açılan sahnenin yeşil ziyası içinde Büyük Hamidin geniş koltuğunda oturmuş ve hareketsiz olarak halka baktığı görüldü. Hamidin baş ucunda Türk ve Parti Bayrağına sarılmış iki kız da Şiir ve Edebiyatı temsilen diz ucunda oturuyorlardı. Halkevi Gösterit [Temsil] Şubesi Başkanının yaptığı makyajda, çok muvaffak ol[un]muştu. Gerek sima ve gerekse giyiniş vaziyeti itibarile Hamide çok benzeyen bu canlı tablo karşısında herkes hayretini ve Hamide karşı derin hürmetini açığa vurdu. Bu tablo çok alkışlandı."[30]

---

26 Raporda şu ifadelere yer verilmiştir: "Sahneye bir mezar sembolü yapılarak bir tablo gösterisini ar kolumuz tarafından Makber manzumesinin medlulü bütün kuvvetile canlandırılmış..." BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-160. (27.04.1937)

27 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-54. (02.05.1937)

28 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-240. (24.04.1937)

29 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-222. (24.04.1937)

30 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-237. (24.04.1937)

Halkevleri'nde düzenlenen anma törenlerinde bilhassa şairin resmi/portresi etrafında törensel pratiklerin bir âyin edâsında icra edildikleri gözlemlenir. Çankırı'daki programa katılmak üzere gelenleri Halkevi'nin dış kapısından içeri girdiklerinde Abdülhak Hâmid'in "büyük kıtada ve siyah elektriklerle donatılmış" bir resmi karşılamaktadır. Zabıtlarda aktarıldığına göre kapıdan girenler bu tabloyu derin bir hürmet duygusuyla selâmladıktan sonra onun karşısında bir dakika sessizce durup bir tür saygı duruşu ritüelini icra ederek salona giriyorlardı.[31] İnebolu Halkevi'nin anma töreninde saygı duruşuna geçilmesiyle eşzamanlı olarak ışıklar söndürülmüş, sahne perdesi yavaş yavaş açılmış ve projeksiyon ile Hâmid'in resmi aydınlatılmıştır. Karanlık bir ortamda sadece şairin portresi gözükmektedir. Faaliyet raporunda "Bu tablo hazirun üzerinde son derece huşu ve huzu hasıl etmişti."[32] denilerek yaratılan atmosferin niteliği tasvir edilir. Bu ritüelin ardından ilk olarak kürsüye çıkan İnebolu Halkevi Başkanı Adil Tığlıoğlu'nun "büyük ölünün fotoğrafı önünde rasime-i ihtiramı ifa" ettikten sonra konuşmasına başladığı da vurgulanır. Hakkâri Halkevi'nde ise ihtifal için toplananlar arasında Abdülhak Hâmid'in resmi elden ele dolaştırıldıktan sonra merasime başlanmıştır.[33]

En geniş kapsamlı programlardan birinin icra edildiği Beyoğlu Halkevi'ndeki ihtifale şairin eşi Lüsyen Hanım, kız kardeşi Mihrünnisa Hanım, yeğenleri, torunları ve çok sayıda yakın-uzak akrabası iştirak etmiştir. Halkevi Başkanı Ekrem Tur açılış konuşmasının ardından katılımcıları saygı duruşuna davet eder. Devamı ise şu şekilde aktarılır: "Bu hürmet [ve] sükût içinde matem kıyafetli iki Türk kızı sevgili ölümüzün siyah çerçiveli büyük bir resmini sahneye getirip evvelce hazırlanan sehpaya koydu ve kızlar tarafından resmin üstündeki siyah iki yana açılarak tutuldu."[34]

Halkevleri yöneticilerinin düzenledikleri zabıtlara genel olarak bakıldığında hazırlanan görsel ve teatral temsillerin merasimlerde duygu yoğunluğunu arttırarak katılımcıların "matemî tahassüsat"ı güçlü bir şekilde tecrübe etmesini sağladıkları vurgulanır. Bununla birlikte törenlerdeki müzikal icraların da aynı maksat doğrultusunda faydalı neticeler doğurduğu kaydedilir. Niksar Halkevi'nden gelen "Hamidin Makberinden bir parça kemanla [çalınarak] renkli ampullarla loş bir ziya altında gençlerin iştirakile hazin bir perde yaratıldı."[35] şeklindeki satırlar bu bakımdan dikkat çekicidir. Fethiye Halkevi Başkanı Şaban Kınay raporunda

31 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-244. (24.04.1937)
32 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-322. (ty.)
33 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 1174.125-54 (25.04.1937)
34 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-8. (12.05.1937)
35 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-31. (10.05.1937)

"bando tarafından iki defa ölüm havası çalınmak suretile matem dakikaları yaşatılmış" olduğunu, ayrıca merhumun "bedii milli hissi ruha hitap eden" şiirlerinden seçilmiş parçaların okunduğu sırada eşzamanlı olarak karşıki odada beklemekte olan üç kemanî ve iki hânendenin "Makber"i hazin bir şekilde icra ettiğini belirtir.[36] Tirebolu Halkevi'ndeki tören nihayete erdirilirken salondaki tüm ışıklar söndürülerek toplu hâlde yapılan icranın "lâhutî" bir atmosferde gerçekleştiği kaydedilir: "Salon ve koridordaki bütün radyom ve petrol lambaları söndürülerek halkevimiz gecenin siyahlığına daldı. Halktan Temel Türker'in şefliği ve bütün halkın iştirakile 'Her Yer Karanlık' söylendi. Lahuti bir ahenk ve hava içinde devam eden bu mersiye bir çok gözlerden büyük ölü için yaş dökülmesine vesile oldu."[37] Benzer biçimde Tokat Halkevi törenine ait notlar şu şekildedir: "Törene bando şefi tarafından Bethofenden 'Marş Fünebr' ile başlanmış ve kara kalemle yapılarak siyahlarla çevrilen Hamid'in resmi karşısında bir orta okul talebesile iki öğretmen tarafından sazla ve sözle okunan şairin 'her yer karanlığı' salonun matem havasını bir kat daha ağırlaştırmıştır."[38] Yine Fatsa Halkevi'nden gelen raporda iki kadın öğretmenin iştirakıyla "matem olarak piyano ve kemanla" şairin "Makber"inin okunmasının dinleyicilere gözyaşı döktürdüğü[39] not düşülürken Burdur Halkevi tarafından "Bando ile zaman zaman çalınan hüzünlü parçalarla toplantıya çok manalı bir h[a]va içinde devam" edildiği vurgulanmıştır.[40] Halkevleri'nin çoğunluğunda görülen ve genel planda merasim kültürü açısından artık standartlaştığı anlaşılan törensel uygulamalardan biri, kayıtlarda "matem havası", "matem marşı" veya "marş-fünebr" olarak anılan eserlerin icra edilmesidir. Kimi zaman Beethoven kimi zaman da Chopin'in "Marche Funèbre"i ile matem atmosferi yaratılmaya çalışılmıştır.

Türkiye genelinde aynı anda gerçekleştirilen törenler arasında şüphesiz en önemlisi Ankara Halkevi'ninki olacaktır. Merasim hakkında Ankara Halkevi tarafından hazırlanmış yahut arşivlenmiş bir rapor bulunmamakla birlikte, Halkevleri'nin resmî yayın organı *Ülkü*'nün Abdülhak Hâmid'e tahsis ettiği Mayıs 1937 tarihli özel sayısında hem buradaki törende yapılan konuşmaların neredeyse tamamı yayımlanmış hem de programın nasıl icra edildiğine dair özet mahiyetinde bir habere yer verilmiştir. Buradaki bilgiye göre tören İstiklâl Marşı ile başlatıldıktan sonra sahnenin perdesi açılarak "Halkevinin genç sanatkârları tarafından yapılmış ve siyahlarla çerçevelenmiş olan bir Abdülhak Hâmid büstü"

36 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-171. (27.04.1937)
37 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-250. (24.04.1937)
38 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-181. (26.04.1937)
39 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-129. (30.04.1937)
40 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-130. (30.04.1937)

katılımcılara takdim edilmiş, bunun üzerine "derin ve saygılı bir sükût salonu kaplamıştır."[41]

Abdülhak Hâmid için ölümünün hemen ertesinde düzenlenen anma törenleri ve bu törenlerde sergilenen pratikler elbette buraya kadar zikrettiklerimizle sınırlı değildir. İncelediğimiz arşiv kayıtlarında 104 Halkevi'nin faaliyet raporu bulunmaktadır. Toplam 167 kurumda aynı anda anma törenlerinin gerçekleştirildiği göz önüne alınırsa önemli sayıda Halkevi'nin ya rapor sunmadığı veya raporlarının bir şekilde arşivlenemediği anlaşılmaktadır. Öte yandan zabıtların bir kısmının yeterli düzeyde teferruatlı olmaması sebebiyle bazı hususların karanlıkta kalmış olma ihtimali de bulunmaktadır. Ancak kanaatimizce elimizdeki veriler söz konusu tabloyu ana hatları -ve yer yer de detayları- itibariyle yansıtma kudretine sahiptir. Nitekim genel olarak baktığımızda uygulamada kimi üslup farklılıkları görülse de Halkevleri'nin kendi içerisinde oluşturmuş olduğu bir merasim kültürünün varlığından söz edilebilir. Bu bağlamda Abdülhak Hâmid'in ardından organize edilen anma törenlerinin göze çarpan en önemli hususiyeti başta da işaret etmeye çalıştığımız gibi birer âyin edâsıyla icra edilmiş olmalarıdır. Bu ise sıradan bir mistik eğilimin sonucu değildir. Yeni bir kamusallığın, eski değerler manzumesinin yerine ikame edilmek istenen bir sivil dinin kurumsallaştırılmaya çalışılan âyinleri hüviyetindedir bu törenler. İsmail Müştak Mayakon'un Ankara Halkevi'ndeki anma töreninde yaptığı konuşmanın açılışında yer alan şu beyanların bu nedenle altını çizmek gerekmektedir. "*Bizler şimdi burada, bu layik mabedin kubbesi altında, onun âyinini yapmak için toplanmış bulunuyoruz, ve cumhuriyet rejiminin millî kültür namına kurduğu 167 mabedde şu dakikada onun adı aynı dua ve sena ile anılmaktadır.*"[42]

Ulusun Dehası Yahut Bir "Edebiyat Babası"

Halkevlerinde düzenlenen programların içeriği, protokol konuşmaları ve yukarıda tasvir etmeye çalıştığımız törensel uygulamaların dışında Abdülhak Hâmid'in biyografisine ve sanatına/poetikasına dair konferanslardan oluşmaktadır. Diğer taraftan anma törenlerinde en çok tesadüf edilen uygulamalardan biri yazarın piyeslerinden kimi perdelerin Halkevleri'nin Temsil (Gösterit) Şubeleri tarafından sahnelenmesidir. (Bkz. Ek-1 ve Ek-2.) Bu bağlamda faaliyet raporlarına yansıyan bilgilere göre *Eşber*, *Nesteren*, *Tarık yahut Endülüs Fethi* merasimlerde en çok temsil edilmiş olan eserlerdir. Ayrıca Abdülhak Hâmid'in kimi şiirleri

41 "Ankara Halkevinde Hâmid Gecesi", *Ülkü: Halkevleri Dergisi*, Cilt IX, Sayı 51, Mayıs 1937, s. 227.

42 İsmail Müştak Mayakon, "Abdülhak Hamid", *Ülkü: Halkevleri Dergisi*, Cilt IX, Sayı 51, Mayıs 1937, s. 177.

veya bazı şiirlerinden kimi parçalar bazen konuşmacılar bazen de öğrenciler veya Halkevleri üyeleri tarafından kürsüde okunmuştur.

Abdülhak Hâmid'in sanat anlayışına ve edebiyat tarihindeki yerine dair konferanslar İstanbul, Ankara ve Adana gibi büyük ve merkezî nitelikteki illerde genellikle M. Fuat Köprülü, Mithat Cemal Kuntay, İsmail Habip Sevük, Hasan Âli Yücel, Arif Nihat Asya gibi edebiyat tarihinin öne çıkan isimleri tarafından verilmiştir. Taşradaki anma törenlerinde ise çoğunlukla o muhitte görev yapmakta olan Türkçe ve edebiyat öğretmenleri ile nadiren de olsa yine oralarda vazifeli doktorlar, mühendisler vb. ilgili isimler tarafından konferanslar verildiği görülmektedir. Anadolu'daki konferansların içeriği büyük ölçüde birbirlerini tekrarlar mahiyettedir. Nitekim söz konusu konferansların arşivlenmiş metinleri dikkatli bir şekilde incelendiklerinde İsmail Habip'inki başta olmak üzere dönemin edebiyat tarihleri ile benzeri malumat içeren kimi eserlerinden yararlanılarak hazırlandıkları ve bunlarda belirli bir kanonik yaklaşımın hâkim olduğu gözlenmektedir.

Gerek matem nutuklarının gerek yazara dair konferansların ortak söylemi "deha" vurgusu etrafında şekillenir. Bir diğer vurgu noktası da Hâmid'in edebiyatta Batılılaşma/modernleşme noktasında çığır açıcı bir role sahip olduğudur. Zabıtlara bakıldığında Abdülhak Hâmid hakkında en çok kullanılan ve neredeyse tüm konuşmalarda rastlanılan vasıf "dahi" olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda onun sık sık William Shakespeare ve Victor Hugo ile mukayese edildiği, kimi zaman onlara eş kimi zaman da onlardan daha üstün bir "deha" olduğu iddia edilir. Şükûfe Nihal'in, şairin ardından kaleme aldığı mersiyesini okuduğu, Refik Ahmet Sevengil, İsmail Hami Danişmend ve Semih Mümtaz'ın birer konferans verdiği Beyoğlu Halkevi'nde söz alanlardan biri de Mithat Cemal Kuntay'dır. Kuntay'ın konuşmasındaki temas noktaları söz konusu tarihsel atmosferi kavramak açısından tipik ve temsilî niteliktedir. Şair bir taraftan "ulusal deha" olarak tasvir ve tasavvur edilirken bir taraftan da eserlerinin kozmopolit ve heterojen nitelikteki muhtevaları tevil edilmeye çalışılıp onlardaki "beynelmilel" kahramanların aslında ulusal ruhun timsalleri olduğu öne sürülür.

> "Midhat Cemal Abdülhak Hâmid edebiyatının muhtelif hususiyetlerinden bahsedib Avrupa edebiyatiyle bazı mukayeselerde bulundu ve bilhassa Hâmid'in 'Masum Fuhşu' Türk edebiyatında ilk defa olarak 'Bir Sefilenin Hasbıhali'nde müdafaa ettiğini ve Viktor Hügo'dan fazla muvaffak olduğunu anlattı; büyük dahimizin külliyatında muhtelif memleket ve milletlere mensub görünen kahramanların hakikatde hep Türk olduklarına ve Hâmidin beynelmilel isimler altında hep millî Türk ruhunu tasvir ettiğinden bahsetti."[43]

43 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-9. (12.05.1937)

Samsun Halkevi'nin ihtifal münasebetiyle hazırladığı kitapçıktaki veriler de dönemin hâkim bakış açısını yansıtma niteliğine sahiptir: "*Edebiyatımızda yenileşme ve garplılaşma hareketlerinin peygamberi sayılan Hâmit bütün bir devrin tek mümessilidir*."[44] denilerek takdim edilen şairin ardından kimi isimlerin söyledikleri de kitapçıkta derlenerek bir arada okurlara sunulur. Burada dikkat çeken ifadelerden biri Celâl Nuri İleri'ye aittir ve ona göre Shakespeare'in dehası Abdülhak Hâmid'inkine yetişmekte güçlük çekmektedir: "*Shakespeare Abdülhak Hâmid'e bazan yaklaşıyor.*"[45] Samsun Halkevi'nin hazırladığı kitapçıkta dönemin önde gelen edebiyat tarihçilerinden İsmail Habip Sevük'ten yapılan alıntı ise şu şekildedir: «*Fuzuli, Baki, Nef'i, Şeyh Sadi, Firdevsi, Hayyam, Corneille, Racine, Hugo, Shakespeare... Bütün bu sayılan şairleri hep birbirine karıştırınız, onlardan yepyeni ap ayrı bir deha yaratınız: İşte Abdülhak Hâmit budur.*"[46] A. Adil Eren'den yapılan iktibas da yine Victor Hugo - Abdülhak Hâmid eşleştirmesi üzerine kuruludur. "*On dokuzuncu asır iki büyük şair yetiştirdi: Biri Fransızların Victor Hugo'su, diğeri de Türklerin Abdülhak Hâmid'idir.*"[47]

Abdülhak Hâmid'in bir "deha" olarak kavranması hususunda burada değinmek istediğimiz bir diğer belge de *Ülkü*'nün yukarıda bahsi geçen özel sayısında yer almaktadır. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına damgasını vurmuş olan antropoji araştırmalarının etkisi Hâmid'in vefatı sonrasında oluşan gündemde de kendisini gösterir. Şevket Aziz Kansu, "Hâmid'in Antropolojik Tetkiki" başlıklı yazısında onun hatırasına bir katkıda bulunmak maksadıyla 1932 yılında yaptığı morfo-antropolojik ölçümleri ve bunların değerlendirmesini yayımlamaya karar verdiğini söyler. Çalışmasını takdim ederken de büyük dehaların manevi şahsiyetleriyle biyolojileri arasında bir rabıta bulunduğu fikrinden hareketle o gün itibariyle çeşitli ülkelerde önemli siyaset adamlarının, bilim insanlarının ve edebiyatçıların bedenleri üzerinde bu tarz antropolojik araştırmaların yapıldığını belirtir. 1935 yılında Afet İnan ve Hasan Ferit Çambel ile birlikte Mimar Sinan'ın mezarını açarak kafatası ölçümünü yapan üç isimden biri olan Kansu ayrıca Frank H. Hankins'in *La Race dans la Civilisation* kitabındaki dehalarla alakalı kimi görüşlerini aktararak kendi çalışmasının nasıl bir çerçeveye oturduğunu izah etmeye çalışmaktadır. Antropometrik ölçüme göre Abdülhak Hâmid'in "baş karinesi" 83.51'dir. (Ölçüm sonuçları için bkz. Ek - 12) Bu sonuca göre şair, Kansu tarafından brakisefal olarak kategorilendirilmiş ve kendisinin Alp ırkına mensup olduğu değerlendirilmiştir. Netice olarak da "*Fisyolojik olduğu kadar estetik mahiyette bulunan bütün bu karakterlerin yekûnu Hâmid'in başını morfolojik ve fonksiyonel yüksek bir*

44 Samsun Halkevi, *Abdülhak Hâmit 1851-1937*, Samsun, Güneş Basımevi, 1937, s. 1.
45 a.g.e., s. 5.
46 a.g.e., s. 5.
47 a.g.e., s. 5.

tekâmül merhalesine sokarlar."[48] şeklinde bir genel değerlendirmede bulunulur. Ancak ortaya konulan verilerin hiçbirinin tek başına söz konusu "genie"yi, yani dehayı açıklamak için yeterli olmayacağı da not düşülerek kapsamlı yargılarda bulunmak için temkinli olmak gerektiği eklenir.

Abdülhak Hâmid'in en çok önem atfedilen yönlerinden biri de yukarıda kısaca değindiğimiz üzere Batılılaşma hareketlerinde öncü bir isim olarak kavranması ve bu yolda mühim dönemeçlerin onun sayesinde alındığının düşünülmesidir. Bu kapsamda Vedat Nedim Tör, Ankara Halkevi'ndeki konuşmasında Hâmid'e kadar Şarklı kalan sanat ve edebiyatın, onun sayesinde "trajedi" ile tanıştığını, dramatik ve psikolojik çatışmanın edebiyatta yerini bulduğunu dile getirir. Kısaca Abdülhak Hâmid Batı'yı ve Batılı olanı transfer eden kişidir.

> "A. Hâmid, Türk edebiyatına *Garbı* getiren adamdır. Hâmid'e kadar geçen bütün devirlerde türk sanatkârı daima *şarklı* kaldı; hiçbiri, şarklı ve islâmî sanatın kalıplarını kıramadı. Yalnız şekil bakımından değil, *iç* ve *fond* bakımından da kıramadı. Trajedi, tefekkür tarihimize, Hâmid'in getirdiği *genre*'dır. Trajedi ile beraber ise *insan problemi*, yani *psikolojik* ve *dramatik konfli* unsuru da edebiyatımıza girdi. O zamana kadar şiir ve söz sanatini *methiye*, *kaside* ve *gazel genre*'larına hapseden ve bütün hüneri kelime ve kafiye oyunlarında arayan sathî, şekilci sanat telekkisini insanîleştiren ve davâlandıran Hâmid oluştur."[49] [vurgular yazara ait]

Tarsus Halkevi'nin töreninde Abdülhak Hâmid'in sanatına dair yapılan konuşmada da o, Klasik Osmanlı Edebiyatı'nı yerinden etmesi dolayısıyla övgülere mazhar olur. Tarsus Amerikan Koleji Edebiyat Öğretmeni Ahmet Aksoy tarafından yapılan konuşmadan bazı satırları Anadolu'daki törenlerden bir örnek mahiyetinde aşağıda aktarıyoruz.

> "Türk edebiyat tarihinde en yüksek ve en şerefli mevki onundur. Çünkü fezalara sığmayan muazzam sanatıyla millî şuurun, millî benliğin hüviyetini garp tekniği içinde tebellür ve tezahhur ettiren odur. (...) Hâmid bu dehasıyla eski saray edebiyat ve san'atını yıkmış; yeni san'atı, yeni hüsnün mabedini yaratmıştır. (...) Yeni sanatın, yeni şiirin inkılapcısı oldu. Modern edebiyatın boşluğunu dehasının en büyük hamleleriyle doldurdu. Millete yeni kültürün en kuvvetli, en feyizli tarafını aşılamağa muvaffak oldu."[50]

---

48 Şevket Aziz Kansu, "Hâmid'in Antropolojik Tetkiki", *Ülkü: Halkevleri Dergisi*, Cilt IX, Sayı 51, Mayıs 1937, s. 185.

49 Vedat Nedim Tör, "Sanatkâr Hâmid", *Ülkü: Halkevleri Dergisi*, Cilt IX, Sayı 51, Mayıs 1937, s. 190.

50 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-98, 99. (30.04.1937)

Halkevleri'ndeki nutuklarda genel itibariyle -buraya aldığımız bazı örneklerde de belirginleştiği üzere- temel söylem Hâmid'in Batılı-modern edebiyatın "kurucu dehası" olduğudur. Arif Nihat Asya, Adana Halkevi'ndeki konuşmasında şairin Türk edebiyatında bir zirve olduğunu ve bu zirveye de "günlük san'at basamaklarını çiğneyerek" çıktığını vurgulayıp onun eserlerini "bir edebiyat babasından kalma kırk yadigâr" olarak tavsif eder.[51]

Benzersiz bir devlet himâyesi gören Abdülhak Hâmid, Cumhuriyet idaresince yürütülen kültürel dönüşüm projesinin sembol mekânları olan Halkevleri'nde kurucu bir ulusal edebiyat dehası olarak mitleştirilen figürlerin başında gelir. Nitekim sonraki yıllarda da kendisinin ölüm yıldönümleri münasebetiyle Halkevleri'nde anma törenlerinin mutad olarak düzenlenmeye devam ettiği görülmektedir. Ne var ki Cumhuriyet seçkinleri tarafından bu derece itibar gören Abdülhak Hâmid'in Halkevleri'ndeki konumu -dolayısıyla Cumhuriyet kanonundaki konumu- anma törenleri ile mahdut kalacaktır. Ölümünün hemen ardından düzenlenen merasimlerde Hâmid'in bilhassa piyeslerinden kimi parçaların temsil edildiğini gördük. Nitekim kurumların altyapısı buna müsaitti çünkü Halkevleri'nin en aktif bölümlerinden biri Temsil Şubeleri olagelmişti. Daha en başından itibaren yürütülecek tiyatro gösterilerine büyük ehemmiyet atfedilmiş ve ilgili şubenin çalışmaları 1932-1951 tarihleri arasında en çok öne çıkan faaliyet kalemi olmuştur. Kendisi Halkevleri'nde bu denli sahiplenilip mitleştirilirken yine Halkevleri'nin oyun repertuarları incelendiğinde, yani Temsil Şubelerinin icra etmesine izin verilen piyeslerin listelerine bakıldığında[52] Abdülhak Hâmid'in eserlerine rastlamak mümkün değildir. Dikkatle üzerinde durulması gereken bu paradoksda belki ilk akla gelen açıklama, Abdülhak Hâmid'in, piyeslerini oynanmak üzere değil de okunmak üzere kaleme alması ve sahneleme açısından epey güçlük yaşatacak tarzda eserler telif etmesi yönünde olacaktır. Ancak bahse konu vakıanın anlaşılabilmesi için başka faktörlerin hesaba katılması gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim anma törenlerinde Abdülhak Hâmid'in piyeslerinin kısmen de olsa temsil edilmesi, söz konusu eserlerin sahnelemeye elverişsizliklerinin asıl faktör olmadığının bir göstergesidir. Netice itibariyle konuyu değerlendirmek için öncelikle Halkevleri'ndeki tiyatro faaliyetlerinin gayesini ve bu doğrultuda temsil edilecek piyeslerin nasıl seçildiğini dikkate almak gerekmektedir. Buralardaki tiyatro faaliyetleri doğal olarak Halkevleri'nin kuruluş maksatları doğrultusunda yürütülmekteydi. Temsil Şubelerinin başlıca vazifesi yeni rejimin doktrinlerini halka götürecek, ideolojik telkinde bulunacak, Kemalizm'in ilkelerini

51 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793-126. (30.04.1937)

52 Nurhan Karadağ, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları: 1932-1951*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1988.

ve Cumhuriyet reformlarını kitlelere benimsetecek oyunlar sergilemekti. Temel amaç yeni ulus-devletin ve kurucu kadronun öngördüğü tarzda bir vatandaşlık eğitimi yürütmekti.[53] 1935 tarihli Halkevleri yıllığında *"Temsil gibi her saha ve safhadaki istidat ve hevesleri işleyen, telkin ve terbiyeyi her seviyede kafa ve ruh için tesirli kılabilen bir sanat şubesi inkılâp memleketlerinin ve inkılâp müesseselerinin ilk ele alacağı çare olmak lâzım gelirdi."*[54] denilerek şubelerin misyonu sarih bir şekilde açıklanmaktaydı. Devamında da Halkevleri henüz resmî olarak açılmadan evvel bu çatılar altında gerçekleştirilen ilk faaliyetin bir piyes temsili (*Akın*, Faruk Nafiz Çamlıbel) olduğu ve resmî açılış gününde de protokol konuşmalarının hemen ardından ilk iş olarak yine başka bir piyes temsiline (*Çoban*, Behçet Kemal Çağlar) yer verildiği vurgulanıyordu. Bu temel kıstası not düşerek, şimdi bir de Hâmid'in sanatı itibariyle dönem içerisinde nasıl algılandığına kısaca bakalım. Buna dair en net verilere yine CHP Halkevleri'nin resmî yayın organı *Ülkü'*nün bahsini ettiğimiz Hâmid özel sayısında ulaşırız. M. Fuat Köprülü'nün direktörlüğünde yayımlanan derginin ilgili sayısında imzasız olarak çıkan takdim yazısının ana hatları şu satırlarla teşekkül eder.

> "Hâmid kendi devrinde vazifesini yapmış ve millî edebiyat tarihimize şerefle intikal etmiş çok mesud bir fanidir. Atatürk'ün büyüklüğü ve yarattığı eserin azameti karşısında sanatının çok küçük, çok âciz kaldığını daima itiraf eden Hâmid, inkılâb devrimizin müterennimi, mümessili olamamakta mazurdu. Gerçi o, geniş ve seyyâl zekasile bugünün siyasî ve içtimaî bütün prensiplerine tamamile bağlı büyük bir vatandaştı. Lâkin, edebî mazisinin kuvvetli ananelerinden kurtularak bugünün ruhunu yaşatabilecek yeni bir sanat, yeni bir edebiyat yaratmak, onun için imkânsızdı. Fakat ondan böyle bir iş beklemek de, bizim tarafımızdan, şübhesiz, büyük bir insafsızlık olurdu!"[55]

Abdülhak Hâmid'in kendi döneminde vazifesini icra etmiş olması ile kastedilen husus Batılı-modern bir edebiyatın inşasında ve Klasik Osmanlı Edebiyatı'nın yerinden edilmesinde üstlendiği roldür. Ancak Cumhuriyet seçkinlerinin gözünde onu ayrıcalıklı kılan bu vasfına rağmen Abdülhak Hâmid'in "inkılâpların müterennimi ve mümessili" olamaması, sanatını bu yolda seferber edememesi, onun "inkılâp Türkiyesi"nin bir yazarı olarak değerlendirilmesini engellemiştir bir bakımdan. Netice olarak Halkevleri'nde sahnelenen piyeslerin tamamı 1930 sonrasında telif edilmiş ve Kemalist söylemin taşıyıcılığını üstlenmek üzere tasarlan-

---

53 Esra Dicle Başbuğ, *Resmî İdeoloji Sahnede: Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 289 vd.

54 Cumhuriyet Halk Partisi, *1935 Halkevleri*, Ankara, 1936, s. 50.

55 "Abdülhak Hâmid Tarhan", *Ülkü: Halkevleri Dergisi*, Cilt IX, Sayı 51, Mayıs 1937, s. 161.

mış, şematik kurgulara sahip metinlerdi. Abdülhak Hâmid'in bu dönem itibariyle ve söz konusu ideolojik telkin maksadı doğrultusunda kaleme alınmış bir eseri bulunmamakla birlikte geride bıraktığı külliyatın da Cumhuriyet dönemi sanat ve edebiyat politikasına pek uygun düşecek tarzda bir dil ve muhtevaya sahip olduğu söylenemez. Mithat Cemal'in yukarıda aktarılan ifadelerindeki tevil çabası bu sebepledir. Abdülhak Hâmid her ne kadar bir ulusal edebiyat dehası olarak tasvir ve tasavvur edilse de şiirleri dil itibariyle Cumhuriyet kadrolarının asla kabul edemeyeceği düzeyde "Osmanlı" ve piyesleri de muhteva açısından dönemin ulusçu edebiyat kanonuyla doku uyuşmazlığı yaşayacak derece "kozmopolit" idi. Netice itibariyle Abdülhak Hâmid'in bir ulusal sembol olarak kanonlaştırılmaya çalışılmasına rağmen eserlerinin pek de rağbet görmemiş olmasını, bu külliyatın dönemin ideolojik angajmanları açısından işlevsiz ve kullanışsız olması ile açıklamak mümkündür ve bize göre isabetli bir bakış açısıdır.

Abdülhak Hâmid Anısına Planlanan Diğer Bazı Faaliyetler

Tek-Parti'nin Abdülhak Hâmid'in hatırasının yaşatılmasına dair girişimleri yukarıda bahsini ettiğimiz anma törenleri ile mahdut değildir. Konuya oldukça yoğun bir mesai harcadığı anlaşılan CHP Genel Sekreterliği, arşiv kayıtlarından anlaşıldığı üzere 1937'de başlayan ve özellikle 1938'de yoğunlaşan çabalarıyla Abdülhak Hâmid anısına geniş kapsamlı bir kitap hazırlama projesine odaklanmıştır. Bu kapsamda 21 Nisan 1938 tarihli tezkere ile aralarında dönemin önde gelen kalemleri ve CHP mebuslarının bulunduğu 74 kişiden[56] söz konusu hatıra kitabında yayımlanmak üzere Abdülhak Hâmid hakkında birer yazı kaleme almaları istenmiştir.[57] (Bu talep yazılarından bir örnek için bkz. Ek-13.) Diğer yandan şairin çevresinde bulunmuş olan kişiler ile fotoğraf stüdyoları, gazeteler ve benzeri kurumlardan arşivlerinde bulunan Abdülhak Hâmid'e ait mektup, fotoğraf, el

56 Yazı istenen isimler kayıtlardaki sıralamaya göre şunlardır: Sadri Maksudi, Talat Onay, Ferit Celâl, Neşet Ömer İrdelp, Salâh Cimcoz, Mahmut Esat Bozkurt, Kemal Ünal, Dr. Şükrü Şenozan, Velet İzbudak, Ali Muzaffer Göker, Osman Şevki Uludağ, Naim Hazım Onat, Besim Atalay, Naşit Uluğ, Emrullah Barkan, Nafi Atuf Kansu, İzzet Ulvi Aykurt, Akagündüz, Yahya Kemal Beyatlı, Besim Ömer Akalın, Hasan Cemil Çambel, Ahmet Cevat Emre, Ziya Gevher Etili, Ali Zırh, Haydar Rüştü Öktem, Mazhar Müfit Kansu, Necip Ali Küçüka, Zeki Mesut Alsan, Şeref Aykut, Kâzım Nami Duru, Hasan Reşit Tankut, Ali Canip Yöntem, İsmail Müştak Mayakon, Mehmet Emin Yurdakul, Hasan Karabacak, Fazıl Ahmet Aykaç, Halil Nihat Boztepe, Halil Etem Eldem, Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Yunus Nadi, Hakkı Tarık Us, Ömer Asım Aksoy, İbrahim Necmi Dilmen, Necmettin Sadık, Fuat Köprülü, Ahmet İhsan Tokgöz, Sadri Etem, Burhan Belge, Vedat Nedim Tör, Yaşar Nabi, Ömer Bedrettin, Necip Fazıl, Kemalettin Kâmi, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Faruk Nafiz, Şukûfe Nihal, Halit Fahri, Ahmet Muhip, Cahit Sıtkı, Sabahattin Ali, Sabri Esat, Suut Kemal, Nahit Sırrı, İbrahim Alâettin, Kenan Hulûsi, Peyami Safa, Nurullah Ataç, Valâ Nurettin, Esat Çınar, Behçet Yazar, İsmail Habip, Hıfzı Tevfik.

57 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 1174.124. 1-214. (1937-1939)

yazısı vesikalar gibi "hatıra" değeri taşıyan her türlü materyalin birer kopyasının ilgili kitapta bir araya getirilmek üzere CHP Genel Sekreterliğine gönderilmesi resmî yazıyla talep edilmiştir.[58] (Bu talep yazılarından bir örnek için bkz. Ek-14.) Kayıtlara bakıldığında çok sayıda vesikanın ilgili kişi ve kurumlarca CHP ile paylaşıldığı görülmektedir. Yazı taleplerine ise kimi isimler olumlu dönüş yaparken[59] kimi isimler hastalık vb. mazeret bildiriminde bulunarak yazamayacaklarını bildirmiştir. Tek istisna mesâbesinde olan olumsuz geri dönüş Nurullah Ataç'a aittir. Ataç, CHP Genel Sekreterliğinin tezkeresine yazdığı cevapta "Abdülhak Hamid'in eserini sevmediğim ve kendisi için çıkarılacak kitabta bilhassa öğücü yazılar bulunması münasib olacağını düşündüğüm için o kitaba benim iştirak etmememi daha doğru buldum."[60] diyerek diğer isimlere nazaran aykırı bir tavır sergiler. Bahse konu projenin akıbeti ise meçhuldür. 1938 Temmuz ayında yapılan yazışmalarda, kitabın basılmak üzere olduğu belirtilip henüz dönüş yapmamış olan isimlerden kısa süre içerisinde cevap vermeleri istenmiştir. Son olarak CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'e 12 Mayıs 1939 tarihinde gönderdiği bir resmî yazıda söz konusu eserin basım işinin Maarif Vekâleti'ni ilgilendirdiğini vurgulayarak hatıra kitabı için "büyük emek ve masrafla" derlenen tüm içeriği kendisine ekli bir dosya ile gönderdiğini belirtmiştir.[61] Yaklaşık 2 yıl boyunca devam eden bu derleme faaliyeti ile Abdülhak Hâmid'in hatırasını "ta'ziz" maksadıyla büyük bir eser hazırlanmak istenmişse de bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Öte yandan 1937'deki geniş tabanlı ihtifallerin ardından sonraki senelerde Abdülhak Hâmid'in ölüm yıldönümünde başta yine Halkevleri olmak üzere üniversiteler ve kimi resmî kurumların çatısı altında anma törenlerinin düzenlenmeye devam ettiği basına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. Gazetelerdeki malumatlar kısıtlı düzeyde olduğundan ve Halkevleri faaliyet raporlarına bugün ulaşılamadığından 1937 sonrasındaki törenler hakkında detaylı bir değerlendirme sunmak imkân dâhilinde değildir. Fakat genel olarak Tek-Parti yıllarında siyasal angajmanlar doğrultusunda Abdülhak Hâmid'in hatırasının diri tutulmasına yönelik sistematik bir hafıza politikasının yürütüldüğünü söylemek mümkündür.

---

58 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 1174.123. 1-65. (1937-1939)

59 Fotoğraf, mektup ve çeşitli vesika taleplerine yapılan geri dönüşlerde CHP Genel Sekreterliğine sunulan materyaller Başbakanlık Cumhuriyet Arşivlerinde yer almakla beraber yazı taleplerine yapılan olumlu geri dönüşlerde kitapta yer almak üzere sunulan yazıların bir istisna haricinde arşivlere alınmadığı görülmüştür. CHP'nin tezkeresine yazılan cevapların birçoğunda istenilen yazının ekli olarak gönderildiği belirtilmesine rağmen ilgili arşiv dosyalarında bu yazılar yer almamaktadır. Sadece İbnül Emin Mahmut Kemal İnal'ın yazısı arşivlenmiş bulunmaktadır.

60 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 1174.124.-96. (20.08.1938)

61 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 1174.123.-41. (12.05.1939)

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Jusdanis'in ifade ettiği gibi edebiyat kanonları bazı metinlerin otoritelerini tahkim etmek, kabul edilebilir olanı edilemez olandan tefrik etmek ve edebî olanı olmayandan ayrıştırmak marifetiyle ve geleneği muhafaza ederek bugünü geçmiş günlerdeki başarılarla ilintilendirirler. Ulusun kimliğinin oluşturulup korunmasında yardımcı işlev üstlenirler ve cemaatin hikâyesini belirli hiyerarşiler altında sınıflandırırlar. Edebiyat kanonu, ulusların, sınıfların ve bireylerin kendisinde türdeş kimlikler bulabilecekleri ütopik bir metinsellik mekânıdır.[62] Edebiyat kanonunun işleyebilmesi için de "*onu üretip geçerli kılar gibi görünen (Homeros, Shakespeare, Dante ve Goethe gibi) kurucu dehalar kavramı esas önemdedir.*"[63] Buraya dek ortaya çıkan tabloda Abdülhak Hâmid'in, Jusdanis tarafından tasvir edilen türde bir "kurucu deha" olarak telkin edilmeye çalışıldığının yeterince netlik kazandığı kanaatindeyiz. Şairin, anma törenlerinde ve ölümünün ardından oluşan gündemde sık sık William Shakespeare ve Victor Hugo gibi isimlerle mukayese edilmesini bu bağlamda değerlendirmek yerinde olacaktır. Lakin şunu da not düşmek gerekir ki Abdülhak Hâmid'in külliyatı, dili ve kimi muhteva unsurları itibariyle Cumhuriyet'in ulusal kültür tasarısı için tam mânâsıyla elverişli bir kaynak mesâbesinde değildi. Buna karşın Abdülhak Hâmid, Batılılaşma eksenli modernleşmeci çizginin üst düzey temsilcisi bir "deha" düzeyinde algılandığından, ulusun kültürel çehresini tasarlama sürecinde mitik bir figür olarak kolektif hafızaya kazınmaya çalışılmıştır. Yürütülen kanonizasyon ve hafıza politikasında ele aldığımız törenlerin, başta da çizmeye çalıştığımız çerçeve dikkate alındığında kritik bir rol üstlendiğini söylemek gerekmektedir.

Halkevleri'nde düzenlenen merasimlerin göze çarpan en önemli hususiyeti ise hiyerarşik bir düzen içerisinde işleyişlerini sürdürmeleridir. Nitekim törenlerin retoriği belirli bir değerler hiyerarşisinin telkinine ve katılımcılar tarafından bu hiyerarşinin tasdik edilmesi gayesine mâtuf bir iktidar kodu ile mayalanmıştır. Bununla birlikte, bahse konu hiyerarşi, anılan kişinin törenlerde dolaşıma sokulan imgesi üzerinden tecsim edilmiştir.

Öte yandan ele aldığımız anma törenleri, Cumhuriyet elitleri tarafından tasarlanan yeni kültür hiyerarşisinin sembol mekânları olan CHP Halkevleri çatısı altında ve bu kurumların siyasal propaganda angajmanları doğrultusunda kurgulanmıştır. Bu husus da ortaya çıkan tablonun kadrajını biçimlendiren başlıca faktörlerden biridir. Şimşek'in altını çizdiği üzere Halkevleri otoriter rejimlerdekine

---

62 Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s. 94.

63 a.g.e., s. 94.

benzer bir propaganda yöntemi izleyerek vatandaşların vicdanlarına ve duygu dünyalarına hitap etmek suretiyle toplumun eski "kritik semboller"ini geçersiz kılıp onların yerine yenilerini ihdas etmeyi hedeflemekteydi.[64]

Aynı günde, aynı saatlerde, birbirlerini tekrar eden ve onaylayan türden pratikler aracılığıyla homojen bir duygu dünyası ve kolektif bilinç yaratmaya yönelik olarak ve otoriter bir merkezin denetimi altında icra edilmiş olmaları da Abdülhak Hâmid'i anma törenlerine birer ulusal ritüel yahut ulusal âyin niteliği kazandırmış; katılımcıların matem duygusu etrafında kenetlenmeleri ve böylelikle topluluk mistisizmini tecrübe etmeleri amaçlanmıştır. Halkevleri idarecilerinin raporlardaki ifadelerine baktığımızda merasimlerin tesirini artırmak amacıyla katılımcıların duygu dünyalarını harekete geçirecek törensel pratiklere, teatral temsillere vb. uygulamalara bilhassa önem verdikleri ve bu doğrultuda çeşitli kurgulara giriştiklerini gördük. Törenlerin birer seküler ritüel/âyin havasında gerçekleşmesi için özel çaba sarfedilmiştir. Nitekim başta da vurgulamaya çalıştığımız gibi incelediğimiz türden kamusal merasimler, ulus-devletlerin laiklik prensibi esasında inşasının ve semavi dinlerin toplumsal alandan tasfiye edilmesinin ardından, vatandaşları bir arada tutmaya yarayacak ve (eski rejimlerin meşruiyetlerini kısmen yahut tamamen dinî referanslara atfetmesi gibi) yeni rejimlerin meşruiyetlerini ona atfedecekleri bir seküler maneviyat dünyası kodlama maksadıyla yöneldikleri araçlar hüviyetindedir.

Netice itibariyle söyleyecek olursak, Cumhuriyet'in kültür politikaları kapsamında yaratılmaya çalışılan ulusal semboller manzumesinde Abdülhak Hâmid Tarhan'a ayrıcalıklı bir yer atfedilmiştir. Edebiyat tarihindeki Batılılaşma eksenli dönüşüm temayülünün başlıca temsilcisi olarak addedilmesi de onun bir "kurucu deha" olarak mitleştirilmesindeki en temel faktördür.

---

64 Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri 1932-1951*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002, s. 219.

Ek

Ek 1. Ayvalık Halkevi'nin düzenlediği törende *Nesteren*'den bir sahne temsil ediliyor. Fotoğrafta yer alan şahıslar Şah Gazanfer ile Şehzade Behram'ı canlandırmakta.

Ek 2. Denizli Halkevi'ndeki törende *Eşber*'i temsil edecek oyuncular yetkililer ile birlikte.

Ek 3. Kütahya Halkevi'nin düzenlediği Abdülhak Hâmid'i anma töreninde Eflâtun Cem Güney konuşmasını yaparken.

Ek 4. Denizli Halkevi'nde Abdülhak Hâmid'i anma töreni. Sahnenin ortasında sandalye üzerinde şairin çiçeklerle çevrili bir portresi bulunmakta.

Ek 5. Gaziantep Halkevi'nde Abdülhak Hâmid'i anma töreni.

Ek 6. Milas Halkevi'nde Abdülhak Hâmid'i anma töreni.

Ek 7. Karadeniz Ereğlisi Halkevi'nde Abdülhak Hâmid'i anma töreni.

Ek 8. Çorum Halkevi'nde Abdülhak Hâmid'i anma töreni.

Ek 9. İnebolu Halkevi'nde Abdülhak Hâmid'i anma töreni.

Ek 10. Kütahya Halkevi'nde Abdülhak Hâmid'i anma töreni.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Büyük ölü son asrın büyük Türk Edipve Şairi Abdülhak Hamid için

Tarsus Halkevi tarafından tertip edilen Tören

PROGRAMIDIR.

1 — Törene Nisanın 21 inci Çarşamba akşamı Saat 8 de Duatepe Mektebinde başlanacaktır.

2 — Büyük Ölünün Fotografına örtülmüş olan siyah örtünün kaldırılmasını müteakip Tören mahallinde bulunan zevat Ölüyü karşı bir nişanei ihtiram olmak üzre sessiz bir dakika ayakta duracaktır.

3 — Muzik ile, bulunmadığı taktirde bando ile bir parça matem havası çalınacaktır.

4 — Hamidin ölümü münasebetiyle Tarsus Halkevi namına ölüyü taziye — Halkevi Başkanı (Fikri Özekli) tarafından

5 — Hamid hakkında bir hitabe — Halkevi Ar komitesi başkanı muallim (Kemal Yaşar) tarafından.

6 — Hamidin hayatı ve edebi şahsiyeti — Halk dersaneleri üyesinden muallim Ahmet Aksoy tarafından

7 — Hamid hakkında bir kaç söz — Halkevi Dil — Tarih — Edebiyat şubesinden (Said Topur) tarafından

8 — Hamidin eserlerinden bazı parçalar — Halkevi Dil — Tarih — Edebiyat şubesinden dava vekili (Mustafa Hayri Şen) tarafından

9 — Hamidin eserlerinden bazı parçalar — Halkevi — Dil — Tarih — Edebiyat komitesi başkanı (Ethem Onğun) tarafından

10 — Büyük Ölünün şah eserlerinden (Makber) gramofonla çalınacaktır

11 — Son

12 — İşbu program davetiye yerindedir.

63

Ek 11. Tarsus Halkevi'nin düzenlediği programın davetiyesi.

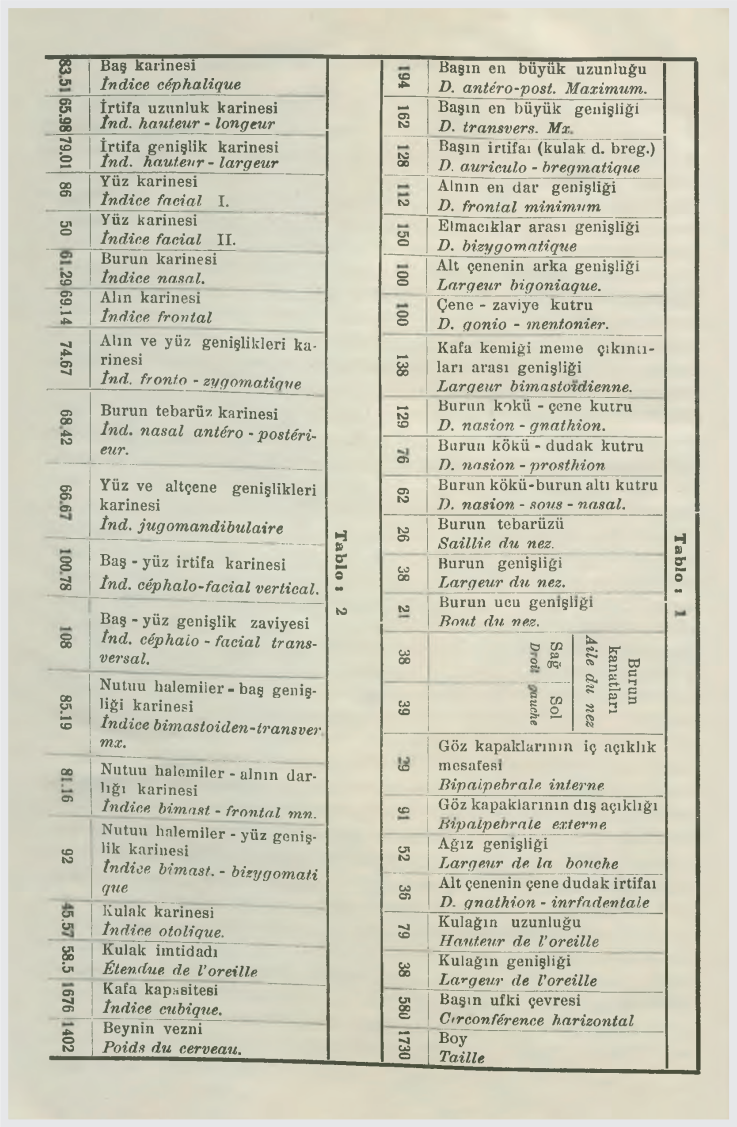

Tablo : 1

194	Başın en büyük uzunluğu *D. antéro-post. Maximum.*
162	Başın en büyük genişliği *D. transvers. Mx.*
128	Başın irtifaı (kulak d. breg.) *D. auriculo - bregmatique*
112	Alnın en dar genişliği *D. frontal minimum*
150	Elmacıklar arası genişliği *D. bizygomatique*
100	Alt çenenin arka genişliği *Largeur bigoniaque.*
100	Çene - zaviye kutru *D. gonio - mentonier.*
138	Kafa kemiği meme çıkıntıları arası genişliği *Largeur bimastoïdienne.*
129	Burun kökü - çene kutru *D. nasion - gnathion.*
76	Burun kökü - dudak kutru *D. nasion - prosthion*
62	Burun kökü-burun altı kutru *D. nasion - sous - nasal.*
26	Burun tebarüzü *Saillie du nez.*
38	Burun genişliği *Largeur du nez.*
21	Burun ucu genişliği *Bout du nez.*
38	Burun kanatları *Aile du nez* — Sağ *Droit*
39	Burun kanatları *Aile du nez* — Sol *gauche*
29	Göz kapaklarının iç açıklık mesafesi *Bipalpebrale interne*
91	Göz kapaklarının dış açıklığı *Bipalpebrale externe*
52	Ağız genişliği *Largeur de la bouche*
36	Alt çenenin çene dudak irtifaı *D. gnathion - inrfadentale*
79	Kulağın uzunluğu *Hauteur de l'oreille*
38	Kulağın genişliği *Largeur de l'oreille*
580	Başın ufki çevresi *Circonférence horizontal*
1730	Boy *Taille*

Tablo : 2

83.51	65.98	Baş karinesi *İndice céphalique*
79.01		İrtifa uzunluk karinesi *İnd. hauteur - longeur*
86		İrtifa genişlik karinesi *İnd. hauteur - largeur*
50		Yüz karinesi *İndice facial* I.
61.29	69.14	Yüz karinesi *İndice facial* II.
74.67		Burun karinesi *İndice nasal.*
68.42		Alın karinesi *İndice frontal*
66.67		Alın ve yüz genişlikleri karinesi *İnd. fronto - zygomatique*
100.78		Burun tebarüz karinesi *İnd. nasal antéro - postérieur.*
108		Yüz ve altçene genişlikleri karinesi *İnd. jugomandibulaire*
85.19		Baş - yüz irtifa karinesi *İnd. céphalo-facial vertical.*
81.16		Baş - yüz genişlik zaviyesi *İnd. céphalo - facial transversal.*
92		Nutuu halemiler - baş genişliği karinesi *İndice bimastoiden-transver mx.*
45.57		Nutuu halemiler - alnın darlığı karinesi *İndice bimast - frontal mn.*
58.5		Nutuu halemiler - yüz genişlik karinesi *İndice bimast. - bizygomati que*
1676		Kulak karinesi *İndice otolique.*
1402		Kulak imtidadı *Étendue de l'oreille*
		Kafa kapasitesi *İndice cubique.*
		Beynin vezni *Poids du cerveau.*

Ek 12. Abdülhak Hâmid'in Şevket Aziz Kansu tarafından hazırlanan morfo-antropolojik tetkiki.

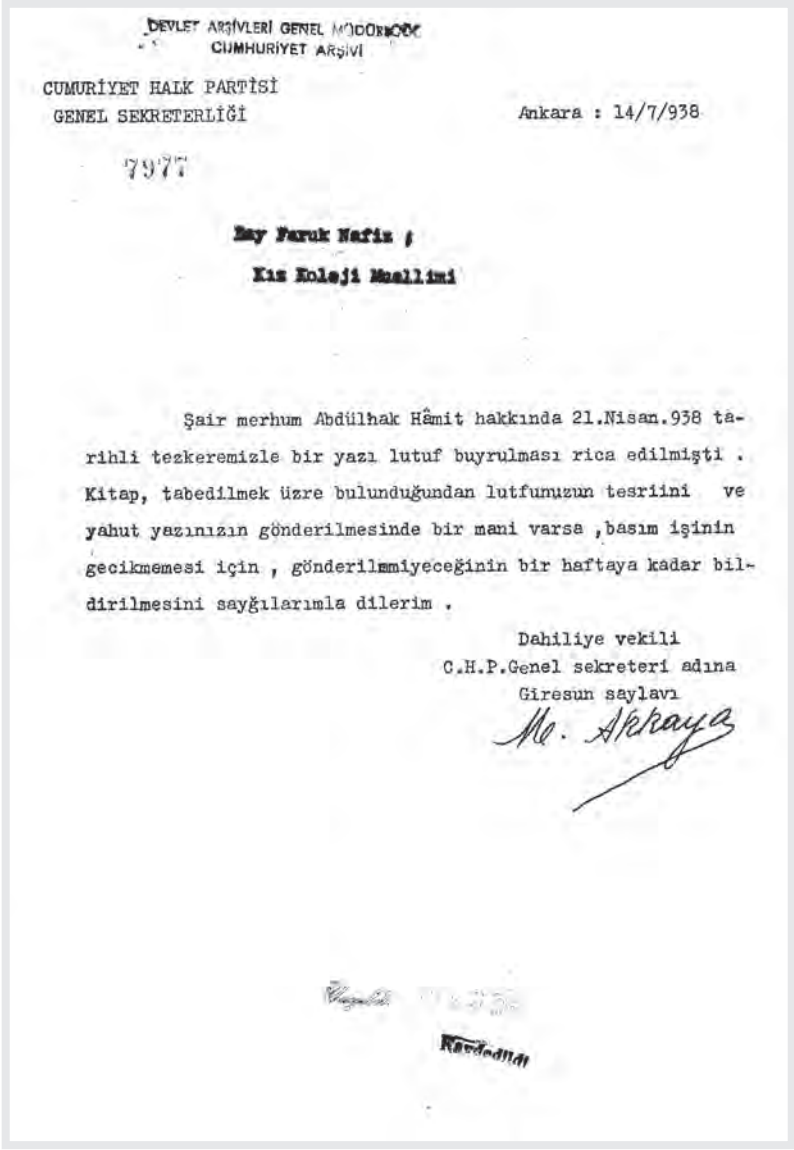

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara : 14/7/938

7977

Bay Faruk Nafiz ,
Kız Koleji Muallimi

Şair merhum Abdülhak Hâmit hakkında 21.Nisan.938 tarihli tezkeremizle bir yazı lutuf buyrulması rica edilmişti . Kitap, tabedilmek üzre bulunduğundan lutfunuzun tesriini ve yahut yazınızın gönderilmesinde bir mani varsa ,basım işinin gecikmemesi için , gönderilmmiyeceğinin bir haftaya kadar bildirilmesini sayğılarımla dilerim .

Dahiliye vekili
C.H.P.Genel sekreteri adına
Giresun saylavı
M. Akkaya

Kardeşim

Ek 13. Abdülhak Hâmid anısına hazırlanacak kitap için yazı taleplerinden bir örnek.

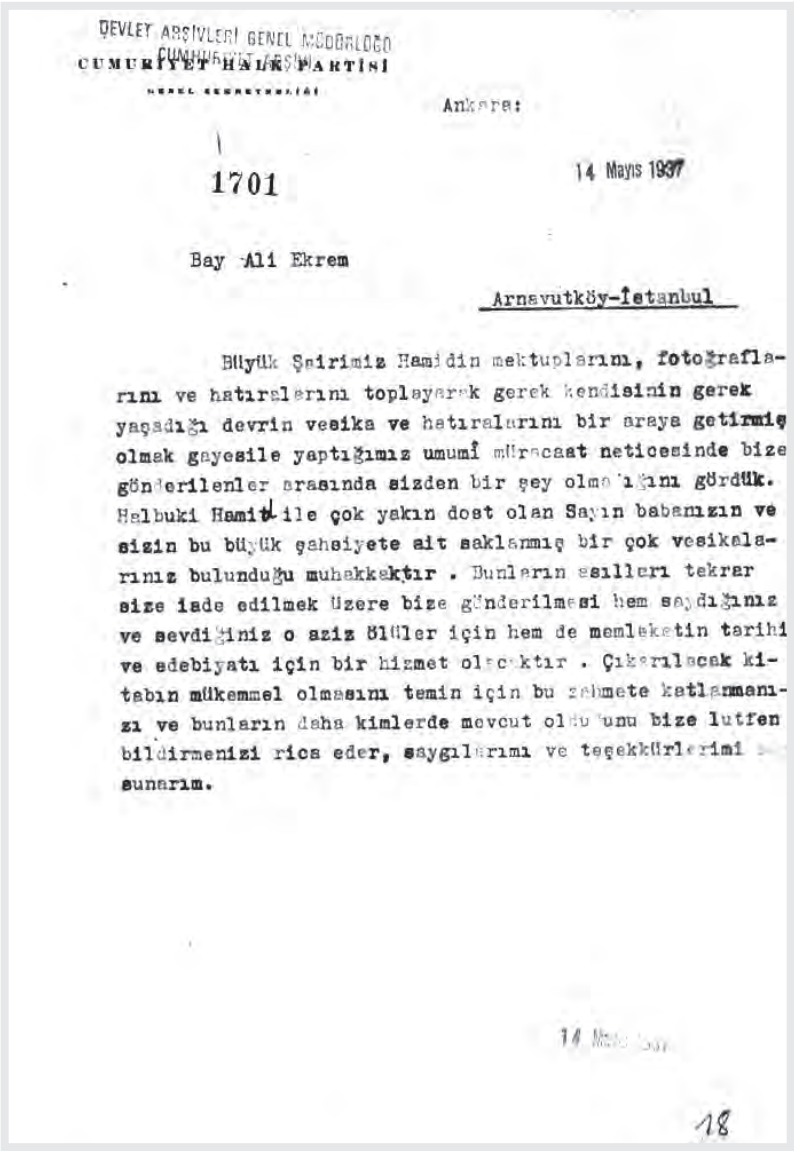

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara:

1701

14 Mayıs 1937

Bay Ali Ekrem

Arnavutköy-İstanbul

Büyük Şairimiz Hamidin mektuplarını, fotoğraflarını ve hatıralarını toplayarak gerek kendisinin gerek yaşadığı devrin vesika ve hatıralarını bir araya getirmiş olmak gayesile yaptığımız umumî müracaat neticesinde bize gönderilenler arasında sizden bir şey olmadığını gördük. Halbuki Hamid ile çok yakın dost olan Sayın babanızın ve sizin bu büyük şahsiyete ait saklanmış bir çok vesikalarınız bulunduğu muhakkaktır . Bunların asılları tekrar size iade edilmek üzere bize gönderilmesi hem saydığınız ve sevdiğiniz o aziz ölüler için hem de memleketin tarihi ve edebiyatı için bir hizmet olacaktır . Çıkarılacak kitabın mükemmel olmasını temin için bu zahmete katlanmanızı ve bunların daha kimlerde mevcut olduğunu bize lutfen bildirmenizi rica eder, saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

14 Mayıs 1937

18

Ek 14. Abdülhak Hâmid'e ait hatıra değeri taşıyan materyallerin ilgililerden talebine dair yazışmalardan bir örnek.

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 978.793. 1-333.

_____, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 1174.123. 1-65.

_____, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 1174.124. 1-124.

_____, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer Numarası: 1174.125.1 1-60.

Başbuğ, Esra Dicle, *Resmî İdeoloji Sahnede: Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

Connerton, Paul, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, çev. Alaeddin Şenel, 2. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.

Cumhuriyet Halk Partisi, *1935 Halkevleri*, Ankara, 1936.

_____, *C.H.P. Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, Ankara, Zerbamat Matbaası, 1940.

_____, *Halkevleri 1940*, Ankara, Ulusal Matbaa, 1941.

_____, *1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları*, Ankara, 1946.

_____, *C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları 1943*, Ankara, 1944.

Guibernau, Montserrat, *Nationalisms: The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*, Cambridge, Polity Press, 1996.

Jusdanis, Gregory, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.

Kansu, Şevket Aziz, "Hâmid'in Antropolojik Tetkiki", *Ülkü: Halkevleri Dergisi*, cilt IX, sayı 51, Mayıs 1937.

Kara, Adem, *Cumhuriyet Döneminde Kalkınmanın Mihenk Taşı: Halkevleri*, Ankara, 24 Saat Yayıncılık, 2006.

Karadağ, Nurhan, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları: 1932-1951*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1988.

Kertzer, David, *Ritual, Politics and Power*, Yale University Press, 1988.

Mayakon, İsmail Müştak, "Abdülhak Hamid", *Ülkü: Halkevleri Dergisi*, cilt IX, sayı 51, Mayıs 1937.

Samsun Halkevi, *Abdülhak Hâmit 1851-1937*, Samsun, Güneş Basımevi, 1937.

Smith, Anthony D., *Millî Kimlik*, çev. Bahadır Sina Akşener, 6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Şimşek, Sefa, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri 1932-1951*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

Tör, Vedat Nedim, "Sanatkâr Hâmid", *Ülkü: Halkevleri Dergisi*, cilt IX, sayı 51, Mayıs 1937.

Traverso, Enzo, *Geçmişi Kullanma Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Siyaset*, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Versus Kitap, 2009.

Özbudun, Sibel, *Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1997.

Ülkü: Halkevleri Dergisi, "Abdülhak Hâmid Tarhan", *Ülkü: Halkevleri Dergisi*, cilt IX, sayı 51, Mayıs 1937.

_____, "Ankara Halkevinde Hâmid Gecesi", *Ülkü: Halkevleri Dergisi*, cilt IX, sayı 51, Mayıs 1937.

Yeşilkaya, Neşe G., "Halkevleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 2: Kemalizm, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.